

USU CONSUETUDINARIU N'ASTURIES DE DELLES PLANTES MELEGINABLES

Dr. Francisco Jesús Fernández-Guisasola Muñiz

guisasola@asturmed.org

Resumen

Se realiza una recopilación de trabajos de campo en los que distintos autores preguntaron a ancianos de los concejos de Asturias sobre el uso que en sus pueblos se hacía de las plantas como medicinas.

Palabras Clave

Etnomedicina. Plantas Medicinales. Asturias.

L'envis d'esti trabayu ye recoyer dellos usos melecinales que los asturianos ficieron, dende peronia, de floritos, yerbas y árboles qu'abenayá pueblen asgaya'l terrén d'Asturies. Delles vegaes nun van ser los mesmos que tán nos trataos botánicos pero toos vienen de ser recoyíos por munchos autores n'alcordanza d'homes y mueres d'esta tierra.

Al rodiu de les plantes melecinales n'Asturies, paez que solo somos a falar de la **cirigüeña** ("la cirigüeña de tolos males ye dueña"), la **ruda** ("la ruda tolos males cura") o la **lluisa** ("fueya y flor de les lluisales pon remediú a siete males") pero hailles abondo. Sicasí, nun habemos poneles ensemble pos diben ser demasiaes.

Dotramientre les malures cuantismayá tampoco nun yeren nomaes como agora y delles vegaes ye perdificil saber de fixu a qué diagnósticu nosolóxicu corresponderien güei les llaceries que cuentan los güelos nos conceyos. Sicasí, prestarianos falar de tolos amalecimientos relataos pero, por tamaño d'esta esposición, tenemos de nomar sólo un mizcu.

Ferides, cortadures, hinchones, chinchones y mancadures

Nel cursu'l trabayu, nel campu, nos talleres... y na vida cotidiana nes aldees y pueblos d'Asturies yera perfrecente que los paisanos y les paisanes se mancaran; asina que ye lóxicu que lo más nomáu en toes les entrevistes feches pelos munchos autores que se dedicaron a dir entrugando remedios per Asturias seyan dellos tratamientos pa ferides, cortadures, hinchones, chinchones y too tipu mancadures.

La planta más nomada pa guarir toes les toyedures ye, ensin dubia la **cirigüeña**. La **cirigüeña** ye una planta perenne que medra ente 30 y 80 cm d'altura, —tien flores amariellas que florian de mayu a setiembre— y guaña abondo per tol territoriu'l Principáu. Igual ye por eso polo que se fala d'ella per toa Asturias. Les más de les veces usábase'l zumu direutamente

(el so usu tá recoyío, entre otros, nos conceyos de Proaza, Piloña, Cangas del Narcea, Uviéu, Cabranes o Miranda), pero otre vegaes amestábase con dalguna otra planta como l'**ayu** o'l **bálsamu**. Asina, en Candamu tá recoyiu que pa los golpes usábase la cataplasma d'ayu machucáu col zumu la **cirigüeña** y en Cangas del Narcea contaben que pa les mancadures machucábase n'agua **cirigüeña** y **bálsamu** (llueu añadien aceite y facien asina una pomada que yera lo que -y ponien a la toyadura). El **bálsamu** usóse tamién él sólu, por exemplu, nel conceyu d'Ayer: escalecienlo, quitaben-y la piel de perbaxu y ponienlo perriba les cortadures.

Sicasí, munches otre plantes foren usaes n'Asturies pa guarir ferides y mancadures. Asina, en Miranda recóyise l'uso la **llanzuela** machucáu y en Uviéu cuentan que ponien el caldu que suelten les sos fueyes al cocer. Tamién nel conceyu Uviéu usóse la **colorada** machucáu y puesto n'emplastu. La **pata paxarín**, machucáu y colao, usóse en Pravia, mientras qu'en cruco facienlo en Illas y Miranda. Conceyos lloñes como Ayer y Cangues d'Onís llavaben les ferides col agua cocer les fueyes de la **nozal** (la que nun da frutu), mientras qu'en Corvera les llavaben col l'agua cocer la flor del **xabú**. En Sosbrescobiu les ferides llimpiábase col l'agua cocer **llantosil**, lo mesmu qu'en Piloña, ónde cocien la raiz; sicasí, nel conceyu d'Ayer, les ferides puerques llavábenles con **xurbia**. En Tinéu usaron cataplastames de **calabazón**; en Ponga, de **balsamina** y en Grau, d'**arzolia**; tamién s'usaron en dellos conceyos cataplastames de **malva** y de **romeru**.

La **consolda** usóse per toa Asturias pa torcedures y soldar güesos ("la **consolda** tolos güesos solda"). Asina, por exemplu, en Llanes ta recoyío que la cocien, sola o con **llantosil**, pa poner cataplastames. Y, tamién pa les torcedures, per Siero machucaben **ortigues** con agua y sal; per Ayer facien lo mesmo pa los güelpes, pero en fervinchu en cuenta machucáu.

Pa finir esti apartáu, dos *fórmules maxistrales* yeren: la una, el **polvu d'apiu**. metíase un puñao nún llitru d'agua, dexábase ferver y, llueu, al templar l'agua, secábase al fornu pa desecalo y, dempués, machucábase nun morteru; la otra nun llevaba plantes: amestábase aceite d'oliva, sebu carneru, pez negru y cera virxe, cocíase too, colábase y resultaba una pasta con la que s'untar nes mancadures.

Duviesos, granos, gorguyos, malucos y cabruncos

Munches plantes usáronse en cataplastames p'arrear los duviesos y gorguyos, la que más, la **cebolla**; pero lo principal

yera que tenían que tar escalecien. La **cebolla**, nel conceyu Carreño, por exemplu, calentábase nun casu con aceite. En Cabranes, ensin embargu, amarraben namás los cascos de la **cebolla** encima'l duviesu, p'arrental; lo mesmo en Ayer, ónde enantes sí que los escalecien.

Otro remedi mui usao foi'l **sombreru'l sapu** (los **sombrerinos**). En Candamu y Carreño cuenten qu'escalecien los na chapa la cocina, despegaben-yos la telina que tienen en perbaxo y ponienla enriba los duviesos p'arrentalos.

Tamién cuenten en dellos conceyos qu'usaben la fueya'l **bálsamu**: en Illas despegaben la telina fina que tienen les fueyes en perbaxo y ponienla perriba del cabrunco p'arrentalo; nel conceyu d'Ayer, lo mesmo pero enantes escalecien. En Candamu, cocien en agua rames de les **malves** y facien una cataplasma, malque delles vegaes sólo escalecien les fueyes. Per Allande yera l'**arzolla** la que cocien pa llavar los granos con esi agua y per Grau yera la **yerba coralina**. En Candamu ponien un **ayu** caliente. Per Xixón escalecien les fueyes de la **llanzuela** con un tizón y ponienles d'emplastu; per Quiros y Les Regueres, ensin embargu, echaben-y aceite perriba enantes d'escaleceles na cocina pa facer l'emplastu. En Colunga calentaben col alientu la fueya'l **carrastellar**, esfregábenla coles manes pa ponela sele, y ponienla aviesu sobre'l duviesu. Otra planta usada pal malucu foi l'**oriéganu** que nel conceyu d'Ayer ponienla nuna cataplasma fecha con miel.

Pa finir, en Villayón usaben **paya** fervida pa los uñeros.

Verrugues y otros malures de la piel

Pa les verrugues lo más usao foi, de xuru, el xugu la **cirigüeña** (ta recoyíu por exemplu nel conceyu Ayer), mal qu'en abondos conceyos (Villayón o'l mesmu Ayer) untábenles a más col llechi'l **figu**. En L.lena cuenten qu'usaben l'**arzolla** y en Grau, la **yerba coralina**. En Ayer usóse tamién el xugu'l **llimón**.

Pal percebún (nomaben asina cualesquier dermatosis tórpida) nel conceyu d'Ayer usaben la flor del **xabú**, con mantega fresco o con miel, y les cereces de **gamoncillu**.

P'alcuentra la culebrilla (herpes) poniense pomades feches con, entre otros plantes, **lloréu** o **xabú**.

Gafancies y carecimientos infeiciosos

Si la **cirigüeña** yera la reina la piel, pa les malures internes lo yera escurque l'**apiu**; asina, en Piloña dizse: *"Ties el neñu muertu y l'apiu nel güertu"* y en Ayer *"l'home muertu y l'apiu en güertu"*. El fervinchu d'**apiu** bebíase per toa Asturias pa baxar la temperatura, malque delles vegaes usóse tamién, machucáu, en cataplasmes puestas nel sobacu; nel conceyu d'Ayer, machucábase con mantega y esfregaben col amiestu tol cuerpu. A más l'**apiu** tamién usábase xintao: en sopa o con llechi.

La temperatura, a más de col **apiu**, intentaba baxase con ferviatos de corteza de **salguera** o con fervinchos de fueyes de **fresnu**, de **chazaina** o d'**artemisa**. Usóse tamién l'**ablano**. De la temperatura diciáse: *"calentures otoñales: o mui llargues, o mortales"* y *"calentures de mayu, salú pa tol añu"*.

Les malures de la respiración: trancazos, catarros y afuegos, yeren a tratase sudando y pa ello usábenles bebies

alcohóliques (oruxos y sidra) y ferviatos —delles vegaes con miel o con zucre— de distintes plantes. Asina, en Cabranes tomaben ferviatos d'**oriéganu** y en Cangues d'Onís amestaben l'**oriéganu** con **ocalitu**, flor de **malva** y **manzaniella**. Esta, la **manzaniella**, en Cabranes freyíenla pa tratar el catarru. Tamién per Cabranes y Colunga, pal catarru, tomaben fervinchos de **xabú** con llechi. En Cangas del Narcea, si'l catarru yera mui fuerte, bebien **cirigüeña** con miel. La **malva** tomóse pal catarru, en ferviatos, per toa Asturias (bien sola, bien amestada con **oriéganu** o **romeru**). Los vaqueiros de L.lena trataben el catarru col **brúncanu**. A más de tomalos en fervinchos, per toa Asturias faciense vafos de munchos floritos: **cirigüeña**, **chazaina**, **regaliz**, **malva**, **cenoyu**, **ortigues**, **apiu**, **oriéganu**, flor de **xabú**, etc. Nel conceyu d'Ayer facien esti xarabe pal catarru: quartu kilo **figos**, mediu llitru vinu blancu, media **mazana**, media **naranxa** y quartu kilo zucre, to ello cocío a fueu llentu.

Pa les anxines lo que se facía yeren gárgares de delles plantes: de **llanzuela** (en Somiedu y Miranda), de **cirigüeña**, o de **malvariscu**. Tamién, delles vegaes, poniense cataplasmes dalguna d'elles nel gargüelu.

La ronquera tratábenla con vafos: d'**oriéganu**, d'**ocalitu** o de **malva**; y, tamién, con gárgares d'estes mesmes plantes, de **llanzuela** o de **colorada**. Tamién, con ferviatos d'**ocalitu** y yema güevu o de **romeru** con chocolate.

La tosferina (tamién nomada agullu o llandra), en Gozón trabase tomando xugu de **pata paxarín** machucáu, sicasí en Cabranes comien **figos**.

El dolor

Ún de los peores sufrimientos del ser humano ye, en sin dubia, el dolor de muelas que davezu yera a tratase con delles plantes, pero que si nun -yos pasaba, obligaba a dir al *sacamueles*. En Cabranes tomaben **malves** o ponien cataplasmes de **salváu** nos pies. En Cangues d'Onís ponien nel papu una cataplasma de flor de **xabú**. En Pravia frotaben l'enxiva col agua ferver **llanzuela**. N'Ayer cocien flores de **pericón** y, llueu, metienles nun tarru con aceite d'oliva que dexaben 40 dies na tierra al sol; si menguaba echaben-y más aceite; esti unguentu yera'l que ponien nes enxives con cuenta quitar el dolor. Tamién usaben cataplasmes d'**ayu**.

En Candamu, pal dolor d'oyios, ponien na oreya una michina **ruda** frita n'aceite, sicasí en Cabranes ponien solo l'aceite escaleciu.

Pal dolor de barriga usábense per toa Asturias los ferviatos: davezu yeren d'**anisinos** o de **manzaniella** (asina cuéntanlo, por exemplu, en Cabranes) o de **nielda** (contáronlo nel conceyu d'Uviéu), ayures en Casu dábense fregues de mantega, **apiu** y ceniza.

Nel dolor de testera usáronse emplastos de **Lluisa**, de **ruda**, de **beleñu**, d'**ortigues**, de **yedra** y, tamién, rodaxes de **pataques**.

Pa la cerviguera o torticulis, nel conceyu d'Ayer untaben el mesmu unguentu de **pericón** qu'usaben pal dolor de muelas.

Pal reuma y el llumbagu davezu s'usaben les **ortigues**. Asina, en Salas cuenten qu'esfregaben ónde dolía con **ortigues**, pero que *"moyábenles enantes n'agua pa que nun salieren ronches"*.

Nome	Nómina internacional
Abeyera	<i>Melissa Officinalis</i> L.
Ablanu	<i>Corylus Avellana</i> L.
Acebu	<i>Ilex Aquifolium</i> L.
Anisinos	<i>Foeniculum Vulgare</i> Miller.
Apiu	<i>Apium Graveolens</i> L.
Arandanera	<i>Vaccinium Myrtillus</i> L.
Arfueyu	<i>Viscum Album</i> L.
Artemisa	<i>Artemisia Vulgaris</i> L.
Arzolia	<i>Peltigera Canina</i> (L.) Willd
Ayu	<i>Allium Sativum</i> L.
Balsamina	<i>Salvia Verbenaca</i> L.
Bálsamu	<i>Sedum Telephium</i> L.
Beleñu	<i>Hyoscyamus Niger</i> L.
Brúncanu	<i>Lingusticum Lucidum</i> Millar.
Calabazón	<i>Cucurbita Pepo</i> L.
Capellán	<i>Equisetum Telmateia</i> Ehrh. o <i>Equisetum Arvense</i> L.
Carbayu	<i>Quercus Robur</i> L.
Carquexa	<i>Chamaespartium Sagittale</i> L.
Carrastellar	<i>Cornus Sanguinea</i> L.
Castañal	<i>Castanea Sativa</i> Millar
Cebada	<i>Triticum Sativum</i> Lam. o <i>Hordeum Murinum</i> L.
Cebolla	<i>Allium Cepa</i> L.
Cenoyu	<i>Foeniculum Vulgare</i> Miller.
Centaura	<i>Centaurea Nigra</i> L.
Centén	<i>Secale Cereale</i> L.
Chazaina	<i>Gentiana Lutea</i> L.
Cirigüña	<i>Chelidonium Majus</i> L.
Colorada	<i>Geranium Robertianum</i> L.
Consolda	<i>Ajuga Reptans</i> L.
Corzonela	entavía nun identificada
Escanda	<i>Triticum Spelta</i> L.
Felechu	<i>Polypodium Australe</i> Fée
Ficaria	<i>Ranunculus Ficaria</i> L.
Figar	<i>figus Carica</i> L.
Fresnu	<i>Fraxinus Excelsior</i> L.
Gamoncillu	<i>Asphodelus Cerasiferus</i> Gay.
Gorbiz	<i>Daboecia Cantabrica</i> L. Koch. o <i>Calluna Vulgaris</i> (L.) Hull.
Llantosil	<i>Osmunda Regalis</i> L.
Llanzuela	<i>Plantago Malor</i> L. o <i>P. Lanceolata</i> L.
Llimoneru	<i>Citrus Limon</i> L.
Llingua perru	<i>Cynoglossum Creticum</i> Miller
Llinu	<i>Linum Usitatissimum</i> L.
Lloréu	<i>Lauris Nobilis</i> L.
Lluisa	<i>Lippia Citriodora</i> Palau

Nome	Nómina internacional
Madruñu	<i>Arbutus Unedo</i> L.
Maízu	<i>Zea Mays</i> L.
Malva	<i>Malva Sylvestris</i> L.
Malvariscu	<i>Althaea Officinalis</i> L.
Manzaniella	<i>Matricaria Recutita</i> L.
Naranxa	<i>Citrus Sinensis</i> (L.) Osbeck
Nielda	<i>Calamintha Sylvatica</i> Bromf. o <i>Mentha Piperita</i> L.
Nozal	<i>Juglans Regia</i> L.
Ocalitu	<i>Eucalyptus Globulus</i> Labill.
Ocle	<i>Bifurcaria Bifurcata</i> <i>Laminaria Cloustoni</i> <i>Laminaria Flexicanlis</i> <i>Laminaria Naccharina</i> <i>Halygenia Bulbosa</i>
Oreya llebre	<i>Stachys Lanata</i> Jacques
Oriéganu	<i>Origanum Vulgare</i> L.
Ortigues	<i>Urtica Dioica</i> L. o <i>Urtica Urens</i> L.
Pata paxarín	<i>Arnica Montana</i> L.
Pataquera	<i>Solanum Tuberosum</i> L.
Peonía	<i>Paeonia Officinalis</i> L.
Pericón	<i>Hypericum Perforatum</i> L.
Pescal	<i>Prunus Persica</i> L.
Pumar	<i>Malus Domestica</i> Borkh.
Rabu raposu	<i>Equisetum Telmateia</i> Ehrh. o <i>Equisetum. Arvense</i> L.
Regaliz	<i>Glycyrrhiza Glabra</i> L. o <i>Astragalus Glycyphyllus</i> L.
Restallón	<i>Digitalis Purpurea</i> L.
Ricín	<i>Ricinus Communis</i> L.
Romeru	<i>Rosmarinus Officinalis</i> L.
Roses	<i>Rosa Canina</i> L.
Ruda	<i>Ruta Chalepensis</i> L.
Sabugu, Benito	<i>Sambucus Nigra</i> L.
Salguera	<i>Salix Alba</i> L.
Sen	<i>Cassia Acutifolia</i> Delile
Sombreru'l sapu	<i>Umbelicus Rupestris</i> Dandy
Tártamu	<i>Pinguicula Grandiflora</i> Lamk
Te	<i>Thea Sinensis</i>
Texu	<i>Taxus Baccata</i> L.
Tilar	<i>Tilia Platyphyllos</i> Scop.
Trigu	<i>Triticum Sativum</i> Lam.
Xabú(gu)	<i>Sambucus Nigra</i> L.
Xurbia	<i>Veratrum Album</i> L.
Yedra	<i>Hedera Helix</i> L. o <i>Viscum Album</i> L.
Yerba coralina	<i>Arrhenatherum Elatins</i> L.
Yerba N. ^a S. ^a	<i>Erodium Moschatum</i> L.

Tabla 1.- Nómina Internacional de les plantes melecinales d'Asturies nomaes nel testu (n'urden alfabéticu).

Nel conceyu d'Ayer pal reuma comienu ayu n'ayunes o tomaben ferviatos de fueya'l fresnu, o de carquexa, la que tamién usaben en baños, como facien col romeru, l'ocle, la nozal o la balsamina.

Pa los dolores de les muyeres la planta reina yera, en sin dubia, la ruda, davezu xintada. Asina en Illas xintábenla en caldu o con chocolate y en Candamu en tortiella francesa (mal qu'elli tamién mazcábenla en crudu pa llueu escupila). Sicasí tamién facien con la ruda vaños (asina contáronlo en Pravia).

Otres plantes que s'usaron pa los dolores de la regla foren: la ortiga, qu'en Coaña tomábase fervía, la nozal (d'esta

poniense les fueyes como emplastu nel ombligu) o la lluisa. Nel conceyu d'Ayer facien emplastos d'abeyera y tomaben ferviatos de nielda o de cenoyu.

Malures dixestives

Los amalecimientos dixestivos que se trataben de cutiu yeren la foria, el torzón, l'empachu, l'alferecia y les llombrices.

El purgante más afamáu yera, de xuru, el tártamu y asina lo mesmo en Quirós qu'en Piloña cuenten que con unes gutines del xugu de machucalo valía pa soltar el vientre. En sin embargu, nel

Nome	Parte la planta
Ablana	Frutu l'ablanu
Arándanu	Frutu l'arandanera
Figu	Frutu la Figar
Llimón	Frutu'l Llimoneru
Llinaza	Semiente'l llinu
Mazana	Frutu la pumar
Naranxa	Frutu la naranxal
Nuez	Frutu la nozal
Pataques	Tubérculu la pataquera
Paya	Tallu secu del trigu o la escanda
Salváu	Poxa del trigu o del centén
Tila	Fueya'l Tilar

Tabla 2.- Dalgunes partes melecinales de delles plantes nomaes nel testu.

conceyu d'El Franco cocien la raíz de la **corzonela** y en Ayer usáronse los ferviatos de **manzaniella** y de **nielda**. Otros fervinchos usaos yeren d'**acebu**, de **fresnu** o de **sen**. Tamién s'usaben dellos xarabes: de **mazana**, de **figu**, de **nueces** o d'**ablans** y, tamién, aceite **ricín**.

Pa la foria (tamién nomada esforia, cagalera o cagueta) cuenten en Navia y en Llanera qu'usaben l'agua de cocer la corteza'l **carbayu**, malque en Riosa yera la flor de la **gorbiz** la que cocien y en Cabranes la flor del **cenoyu**. Tamién usóse l'agua de cocer la flor de la **castañal**, del **madruenu**, de la **xurbia**, y los tópicos agua de **té** y agua de **llimón**.

L'empachu tratábase con ferviatos de **manzaniella**, de **lluisa**, d'**abevera**, de **chazaina**, de **nielda**, de **té**, de **xabú** o de **ruda**.

Pal torzón (retorzón, retortiyón o tarazón) poníense na barriga cataplasmes de fueyes de **malva** y farina **llinaza**. D'otra miente, bebíense fervinchos d'**anisinos**, de **xistra** o de raíz de **felechu**. En L.lena usábase la **ruda** y en Casu l'**apiu**. Tamién usóse delles vegaes la **nielda**.

L'alferecía de los neños tratábase dafechu con la **peonía** (en Candamu cuenten que facian un xarabe cociéndola con zucre), mal qu'en Villaviciosa daben-yos a los guah.es un ferviatu de **cenoyu**. Usóse tamién la **manzaniella** y tol mundu falaba del **arfueyu**, sicasi, ya nel sieglu XVIII, el Dr. Casal comprobó que nun valía pa curala.

Pa les llombrices usábase auquier les pipes de **calabazón** y l'**ayu** (un diente d'**ayu** machucau, dexao a serenar pela nueche nun vasu llechi y tomándolo n'ayunes 9 díes siguios). En Villaviciosa y Cabranes tomábase un fervinchu d'**apiu**; tamién en Cabranes usóse'l fervinchu de les fueyes de la **pescal**; lo mesmo qu'en Carreñu, que bebíen l'agua que suelten eses fueyes. Tamién usóse delles vegaes el **xabú**. Pa la llombriga lata (la solitaria) cuenten en Grau que tamién daben les pipes de **calabazón**.

Pa finir esti apartáu, dicir que les úlceres d'estómagu tratábase davezu per toa Asturias con ferviatos de **cirigüeña**. Les almorranes tratábase en Ayer con baños d'asiento de cocimientos de la mesma **cirigüeña** o con fervinchos de corteza **carbayu**, de **salguera** o de **ficaria**.

Malures de los güeyos

Los güeyos coloraos llavábense davezu con ferviatos de **cirigüeña**, de **llanzuela**, de **malves**, de **xabú**, de **cenoyu** o de **manzaniella**. En Llanes y Colunga fervien el **xabú** pa llavar los güeyos o la boca malos. Y nel conceyu d'Ayer usaben l'agua de les **roses**.

Los orzuelos tratábase col **ayu**, la **cirigüeña** o'l **trigu**.

Malures de mueres

Nel apartáu del dolor falóse ya de la dismenorrea, asina qu'equí tenemos de falar sólo de les otres malures de la mujer. En Cabranes pa que baxara la regla cocien **nielda**, pero tamién usáronse en dellos conceyos los ferviatos de **texto** o de **lluisa** y, tamién, emplastos nel baxo vientre d'**artemisa** machucau.

Pa les metrorraxies usáronse ferviatos d'**ortigues**, de **carbayu** o de **cirigüeña** (que tamién aplicaben na barriga).

Pa la leucorrea tomaben cocimientos de la fueya la **nozal**. La mastalgia tratábase con **balsamina** y les grietes nos pezones col agua de **manzaniella**.

Tamién ta dicho que pa subir el llechi ponien na teta emplastos d'**apiu** machucau.

Otros amalecimientos

Pa finir esta recopilación, na más que nomar otres plantes usaes en dellos amalecimientos. Cuenten en Cabranes que pa los ñervios cocien **Lluisa** y **tila** y pa mexar, **rau de raposu** (**capellán**). En Ayer, pa mexar, tomaben l'agua de cocer 9 **cebollas** y tamién usaben l'**ayu**, el **maízu** o la **cebada**.

Pa matar los pioyos n'El Franco usábase l'agua cocer rames de **textu** y en dellos conceyos l'agua cocer **xurbia** (en Santiso d'Abres cuenten que la usaben tamién pa la sarna).

Par corazón y la tensión en Salas tomaben fervinchos de flor de **fresnu** y en Pravia y L.lena, l'agua cocer la fueya l'**arfueyu**. En Ayer usáronse'l **restallón** y la corteza'l **textu** pal corazón y ferviatos de **maízu**, de **capellán**, d'**oreya llebre** o de **llingua perru** pa la tensión.

En Proaza contaben que tenien de beber l'agua de ferver **ocle** de la mar pal bociu. A más, delles vegaes usóse'l ferviatu de fueya l'**arándanu** o la **centaura** pa tratar la diabetes.

Pal cáncer, en Tinéu usáronse les fueyes y les flores del **arfueyu** y en Ayer ponien **cirigüeña** nel mesmu cáncanu.

L'uso d'estes plantes melecinales nos conceyos nomaos ta perfectamente documentao na bibliografía d'esti trabayu (porque daqué contó-yoslo a los autores) lo que nun quier dicir que nun fueran a usase n'otros conceyos, malque tovía nun tea recoyío. Ye d'agradecer a tolos que ficieron trabayos de campo, entrugando a los güelos per toa Asturias, la so dedicación, ensin embargu hai que dicir que queda entovía muncho trabayu por facer y mui pocu tiempu enantes que s'escaezan pa siempre los remedios del pasáu. ■

Bibliografía

1. ACADEMIA DE LA LINGUA ASTURIANA (2000). *Diccionariu de la llingua asturiana*. Uviéu: KRK ediciones

2. ALVAREZ PEÑA, A. (2004). *Melecina máxico-tradicional n'Asturies*. Xixón: VTP Editorial.
3. ALVAREZ PEÑA, A. (2005, 8 de marzo) "La tiraña". *La Nueva España* (Nueva Quintana). Oviedo.
4. ARGUMOSA Y VALDÉS, J. A. (1951). *Plantas medicinales de Asturias*. Oviedo: Instituto de Estudios Asturianos.
5. ARTECHE GARCIA, A.; FERNÁNDEZ LÓPEZ, J. A.; GÜENECHEA SALAZAR, J. I.; VANACLOTXA VANACLOTXA, B. (1992) *Fitoterapia, Vademecum de prescripción*. Bilbao: Citape SL.
6. BACHILLER, L. I.; FDEZ.-GUISASOLA MUÑIZ, F. J. (1999). "La cirigüeña una planta de uso tradicional de plena actualidad". *Libro de Actas del II Congreso Internacional de fitoterapia y técnicas afines "Ciudad de Oviedo"*. Oviedo: SAF.
7. CASAL, G. (1988). *Historia natural y médica del Principado de Asturias*. (Edición facsimil de la Edición Píncipe de 1762). Oviedo: Consejería de Educación Cultura y Deportes.
8. CONCEPCIÓN SUAREZ, J. (2001) *Las plantas medicinales: los remedios caseros*. [na llinea] <<http://www.xuliocs.com/plantaspiel.htm>>. [lleiu: 28/feb/2006].
9. D'ANDRÉS, R. (1991). *Diccionariu temáticu asturianu*. Xixón: Alborá Llibros.
10. FERNÁNDEZ GARCÍA, J. (1996). *Curanderos y santos sanadores. Curanderismo y medicina popular en Asturias* (2ª Edición). Oviedo: GEA.
11. JUNCEDA AVELLO, E. (1987). *Medicina popular en Asturias*. Oviedo: IDEA.
12. LASTRA, J. J.; BACHILLER, L. I. (1997). *Plantas medicinales en Asturias y la cornisa catánbrica*. Gijón: Ediciones Trea SL.
13. MARTÍNEZ, V. (2006). *Botanical* [na llinea] <<http://www.botanical-online.com>> [lleiu: 28/feb/2006].
14. MAYOR, M.; DIAZ, T. E. (1983). *La flora asturiana* (4ª Reimpresión). Salinas: Ayalga Ediciones.
15. PORTAL HEVIA, L. (2005). *Secretos de Pandenes*. Uviéu: Trabe.
16. RICO-AVELLO, C. (1964). *El bable y la medicina*. Oviedo: Instituto de Estudios Asturianos.
17. SANCHEZ VICENTE, X. X. (1998). "Algunas notas sobre la paremiología asturiana relativa al cuerpo, la enfermedad y la alimentación". *La medicina popular asturiana. XIII Congreso Nacional de Médicos Escritores* (pág. 381-395). Oviedo: Joaquín Fdez. Gª y Antonio Castillo Ojugas Editores.
18. TOLIVAR FAES, J. (1976) *Historia de la medicina en Asturias*. Gijón: Ayalga Ediciones.

Francisco Fdez-Guisasola Muñiz es Licenciado en Medicina y Cirugía por la Universidad de Oviedo. Médico Naturista, es Master en Acupuntura por la Universidad de Zaragoza y Especialista en Homeopatía por la Universidad de Valladolid. Actualmente es Presidente la Scmahn del ICOM de Asturias.